

Гіда Олександр Федорович –
головний науковий співробітник Між-
відомчого науково-дослідного центру
з проблем боротьби з організованою
злочинністю при Раді національної
безпеки і оборони України, кандидат
юридичних наук, доцент, Заслужений
працівник освіти України

Фактори, що впливають на формування викликів національним інтересам України в інформаційному просторі

Статтю присвячено проблемі протидії викликам національній безпеці України в інформаційній сфері та аналізу факторів, що формують загрози її суверенітету.

Ключові слова: фактори, інформаційний простір, інформаційні технології, правове регулювання, соціальні мережі, інформаційні атаки.

Постановка проблеми. Сучасний світ і новітні етапи розвитку суспільства характеризуються глобальною інформатизацією. І, незважаючи на те, що навіть сьогодні окремі країни залишаються певною мірою відмежованими від цього процесу, обсяг інформаційного обміну на планеті завдяки мережі Інтернет зростає надвисокими темпами.

Інформаційно-комунікаційні системи стають невід'ємною складовою ефективного функціонування різних галузей господарства. Комп'ютеризація сфери державного управління, вітчизняних об'єктів життєзабезпечення, оборони, енергетики, стратегічних промислових підприємств і наукових установ значною мірою впливає на економіку та визначає подальший суспільний розвиток держави.

Тенденції останніх десятиліть переконливо свідчать, що в інформаційному середовищі все частіше відбувається протиборство національних інтересів країн у різних сферах життя. Дедалі активніше його унікальні можливості використовуються різними політичними силами для досягнення поставленої мети – завоювання влади, у тому числі шляхом здійснення, зокрема через соціальні мережі, впливу на свідомість і моральний стан суспільства.

© О. Ф. Гіда, 2013

Широкий доступ до сучасних технологій також активно використовується для розширення кримінального впливу на соціальні та політичні процеси. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних систем суттєво підвищує ризики протиправного впливу на об'єкти критичної інфраструктури. Їх наслідками може стати повна або часткова дезорганізація державного управління, зниження рівня обороноздатності країни, створення реальної небезпеки для життя і здоров'я населення.

Однією з серйозних проблем сучасного життя, котра може розглядатись як джерело потенційних загроз внутрішній безпеці країни, є стрімке зростання доступу населення до глобального інформаційного простору. Так, наприкінці минулого року кількість Інтернет-користувачів в Україні досягла 50 % усього населення. Таким чином, лише за останні два роки їх число на теренах країни зросло у 1,5 рази. При цьому 13,3 млн осіб “заходять” до мережі кожного дня. Прогнозується, що у 2015 році користуватися Інтернетом буде близько 70 % мешканців України.

Усе частіше для проведення деструктивної роботи в інформаційному просторі використовуються пошукові системи мережі Інтернет.

Для цього певними силами забезпечується паралельне розміщення та поширення в соціальних мережах і на сайтах, які містять необхідну для користувачів інформацію, різного роду контенти, що носять маніпулятивний характер та переслідують мету щодо формування в суспільстві протестних настроїв, агресивного способу поведінки чи інших деструктивних проявів.

Отже, електронно-інформаційне середовище відіграє дедалі значимішу роль у забезпеченні ефективного функціонування державних і суспільних інститутів. У цьому зв'язку надзвичайно актуальною постає проблема забезпечення в ньому захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, формування демократично орієнтованої масової свідомості, удосконалення галузі інформаційних послуг, розширення правового поля регулювання суспільних відносин, у тому числі пов'язаних з інформатизацією.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемами інформаційної безпеки держави та вивченням феномену інформаційних мереж, як засобу деструктивних впливів у суспільстві, займається широке коло вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, цю сферу досліджують К. І. Беляков, В. М. Бутузов, В. Д. Гавловський, А. І. Марущак, О. О. Поляруш, Г. Г. Почепцов, В. П. Шеломенцев, С. А. Чукут, О. М. Юрченко та інші.

У той же час, залишається достатньо багато причин, котрі суттєво впливають на розвиток і зміст інформаційного середовища та потребують більш детального аналізу для забезпечення дієвого впливу на процеси забезпечення його безпечного використання.

Метою даної роботи є спроба визначити, які основні процеси визначають характер і окремі риси загроз у сфері інформаційної безпеки, стають рушійними силами формування нових викликів національним інтересам України в інформаційному просторі.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток інформатизації суспільства та засобів інформатики, їх широке проникнення в усі сфери життєдіяльності людини є відмінною рисою сучасної цивілізації. Суттєве розширення інформаційних зв'язків між окремими країнами неминуче призводить до того, що їх внутрішні інформаційно-комунікаційні мережі стають усе більш взаємозалежними. При цьому інформаційні потоки існують поза межами традиційних державних кордонів і суттєво впливають на формування у мільйонів людей на планеті, незалежно від їх раси чи національності, спільних для всіх етичних і правових норм, нових цінностей та уявлень про якість життя тощо.

Тотальна інформатизація світу також характеризується активізацією боротьби між державами за домінування в інформаційному просторі та посиленням протиборотства їх інтересів у цьому середовищі [1, с. 11]. Така конкурентна боротьба ведеться практично в усіх сферах суспільного життя: політичній, соціальній, культурній, духовній та інших. Усе це породжує нові виклики і загрози національним інтересам України та вимагає уточнення стратегічних напрямів, пріоритетів, а також оновлення концептуальних підходів до забезпечення захисту її інформаційного суверенітету. Тому активна протидія деструктивним впливам у власному інформаційному просторі є необхідною умовою забезпечення національної безпеки держави.

Вирішення проблеми формування системи інформаційної безпеки залежить від багатьох факторів. Вони впливають на інтенсивність процесів, що відбуваються в інформаційному полі країни, шляхи його розвитку та ефективно функціонування.

Як йшлося вище, одним із вагомих факторів формування викликів національній безпеці в інформаційній сфері України є її висока залежність від багатьох зовнішніх впливів. Причому це стосується як технічної і технологічної сторони даної проблеми, так і умов та обставин, що склалися в країні на сучасному етапі розвитку. Саме вони, фактично, і визначають основні напрями розвитку і становлення національного інформаційного простору [2].

Зокрема, міжнародні ініціативи, з якими виступають країни, які володіють потужними інформаційно-комунікаційними ресурсами і, в першу чергу, США, постійно загострюють проблему щодо необхідності забезпечення безумовної відкритості як глобального інформаційного простору, так і національного інформаційного простору кожної країни для вільного і неконтрольованого поширення інформаційних потоків [3].

Це, у свою чергу, спонукає відповідні державні інституції до створення належних умов для забезпечення вільного обігу інформації, дотримання конституційного права громадян на її пошук, отримання, виробництво і розповсюдження. Поряд з цим має вирішуватися проблема щодо напрацювання дієвої нормативно-правової бази, яка б дозволяла обмежувати можливість використання мережі Інтернет і мас-медіа для поширення недостовірних чи упереджено підібраних відомостей з метою психологічного впливу на суспільство, формування в ньому агресивних настроїв, підбурювання до масових акцій непокори та інших подібних дій, які дестабілізують обстановку в країні.

Слід також мати на увазі, що ринок товарів і послуг, пов'язаних з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, постійно розширюється і, здебільшого, формується країнами, які домінують в інформаційному просторі. Сьогодні, завдяки широкому впровадженню нових технологій та інноваційних рішень, інформаційна продукція в усіх її проявах стає дешевшою, а значить доступнішою більш великому колу споживачів.

Особливості сучасного періоду, зокрема, визначаються суттєвим зростанням випуску та реалізації все досконаліших модифікацій смартфонів і планшетів, завдяки чому різко зросла кількість користувачів мобільним Інтернетом. Відповідно розширенню попиту, активізуються і розробки різноманітного програмного забезпечення для мобільних пристроїв. У свою чергу, це розширює можливості їх використання в якості інструменту для посилення впливів на свідомість користувачів, зняття конфіденційної інформації чи вчинення інших дій, що забезпечують формування додаткових умов для здійснення інформаційних атак.

Таким чином, новітні технології дали поштовх для виникнення нетрадиційних форм протистояння між державами: організації широкої чи локальної інформаційної війни. В результаті цього фактично відбувається відкрите зазіхання на інформаційний суверенітет держави, що, згодом, може стати першим кроком для подальшої втрати країною своєї незалежності [1, с. 65–66].

Для України, з її недостатньо розвинутою інформаційно-телекомунікаційною інфраструктурою, відсутністю власних технологій, операційних систем, антивірусних програм тощо, а також певною розмитістю стратегії інформаційної безпеки все це стає вагомим фактором, що спричиняє поступове і, часто, незворотне формування приводів та умов, які можуть призвести до руйнації країни.

У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набуває проблема забезпечення випереджаючого розвитку вітчизняного виробництва, яке б формувало власну сферу інформатики країни в усіх її проявах. Поряд з цим, також необхідно суттєво розширювати та впроваджувати в практичну діяльність засоби моніторингу інформаційного середовища та

фільтрації трафіку тощо. Про це, зокрема, йдеться в Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленій Кабінетом Міністрів України в травні поточного року [4].

Інформаційна безпека також нерозривно пов'язана з необхідністю зміцнення ідеологічної платформи держави. Іншими словами, щоб бути захищеними інформаційно, необхідно мати контрольовану державою медієву структуру (Інтернет-ресурси, ЗМІ, телебачення), власну систему пропаганди та здійснення інформаційних атак і контратак стосовно спроб посилення зовнішніх впливів на суспільно-політичну обстановку в країні. Важливе місце в цьому процесі займає проблема управління новинами. Перенасичення їх змісту негативними повідомленнями, "смакування" шокуючих подробиць резонансних злочинів тощо породжують у суспільстві невпевненість у своєму майбутньому, дискредитують державні інституції, сіють зневіру громадян у здатності влади конструктивно вирішувати проблеми країни.

Що стосується захисту електронного середовища, то його можна забезпечити, перш за все, за наявності повної власної технологічної лінійки: створених і випущених у країні процесорів, мікросхем й програмного забезпечення, своїх операційних систем та додатків і т. ін. [5, с. 20]. Розвиток ситуації в національному інформаційному просторі свідчить про загострення проблеми створення спеціальних воєнізованих підрозділів для захисту інтересів держави в цьому сегменті безпеки.

Актуальність реалізації цих завдань потребує зосередження зусиль на удосконаленні управління всіма видами інформаційних ресурсів та інформаційно-телекомунікаційною інфраструктурою. Провідне місце в цьому процесі має зайняти законодавче регулювання [6, с.72]. Адже саме прогалини в правовому полі є фактором, що сприяє посиленню агресивних і руйнівних проявів у інформаційному середовищі.

Чинне українське законодавство містить низку нормативно-правових документів щодо функціонування національної інформаційної сфери. Проте, незважаючи на 20-річний законодавчий досвід, в Україні значна кількість напрямів цієї галузі все ще залишається неврегульованою в правовому аспекті. Це стосується, зокрема, об'єктів критичної інфраструктури, проблем інформаційно-комунікаційних систем, діяльності електронних і друкованих ЗМІ, інформаційно-аналітичних установ, міжнародних і вітчизняних неурядових організацій, які активно використовують інформаційний простір для просування своїх ідей задля досягнення як задекларованої, так і прихованої мети тощо [7, с. 24].

Слід зазначити, що значну кількість законодавчих актів у сфері інформації було ухвалено з метою вирішення певних тактичних завдань на вимогу деяких міжнародних інституцій, а тому досить часто в них не враховувалися стратегічні орієнтири та реальні українські

умови. Суттєвим недоліком чинного законодавства, що регулює відносини в інформаційній сфері, є його пасивність і неконкретність. У ньому відсутні багато понять і визначень, що певним чином ускладнює консолідацію суб'єктів реалізації інформаційної політики держави та забезпечення інформаційної безпеки.

За роки незалежності Україна не виробила сталої стратегії національної безпеки в питаннях захисту її інформаційного суверенітету від деструктивних впливів. Недостатньо чітко прописані повноваження основних державних структур – МВС, СБУ, Державної служби захисту зв'язку та захисту інформації щодо протидії викликам в інформаційній сфері. Багато проблем виникає і через незнання користувачами основ мережевої безпеки та відсутність в органах державної влади і місцевого самоврядування спеціально підготовлених кадрів, здатних оперативно та ефективно вирішувати ці проблеми.

Недостатньо активно в країні формується громадська думка про те, що питання інформаційної безпеки не можуть забезпечуватись лише на урядовому рівні. Тому для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно постійно поглиблювати партнерство держави з приватним сектором, оскільки багато стратегічних об'єктів нині знаходяться в його управлінні. У той же час, українські компанії неохоче надають відомості про кількість і характер атак на їхні інформаційно-комунікаційні системи та наслідки і збитки від їх впливів. Вони також не повідомляють правоохоронні органи про наявні загрози вторгнення в роботу їхніх об'єктів інформаційної сфери. Компетентні органи також не володіють даними щодо наявності на цих об'єктах досконалих систем захисту від негативних інформаційних і кібернетичних впливів. У результаті спостерігається надвисока латентність порушень в інформаційному просторі, що є одним з вагомих факторів процвітання кіберзлочинності в Україні.

Серйозної уваги з боку держави потребує проблема регулювання порядку функціонування в Україні міжнародних інформаційних систем, а також електронних і друкованих ЗМІ. Варто зазначити, що останнім часом у світі спостерігається суттєве зростання кількості політично вмотивованих інформаційних атак. Саме вони передували загостренню політичної ситуації на Близькому Сході в 2011–2012 роках. Такі атаки відіграли значну роль і в прискоренні процесів, які призвели до розпаду Радянського Союзу та докорінно вплинули на зміну ідеології в пострадянських державах. З їх допомогою здійснюється дискредитація влади, виправдовується воєнна агресія і вуалюється практика втручання у внутрішні справи країн. Усе це переконливо свідчить, що інформаційні війни перестали бути якимось віртуальним компонентом сучасного життя суспільства. Це – реальність, яка останнім часом ха-

рактерна для зовнішньої політики деяких країн з метою досягнення своїх національних інтересів.

Сьогодні Україну від згубних наслідків інформаційних атак на загальнодержавному рівні рятує лише її суттєве відставання в сфері інформатизації. Проте найближчим часом варто очікувати значного зростання кількості деструктивних інформаційних впливів щодо нашої країни. Є всі підстави вважати, що для реалізації цієї мети будуть поширюватись різного роду чутки і компромат. Суттєво активізується упереджене висвітлення щонайменших прорахунків у діях влади з метою її дискредитації. Таким чином, влада і населення будуть втягуватись у соціальний конфлікт, який може вилитись в акти громадянської непокори, інші протестні акції. Прикладом такого протистояння може бути загострення в країні антиміліцейських виступів і масована дискредитація цього правоохоронного відомства в електронних і друкованих ЗМІ, які розпочались після подій у Врадівці. А це вже складає сферу реальних загроз національній безпеці.

Інформаційна війна ведеться постійно. Вона не заборонена ніякими законами, це поняття не входить до міжнародних угод. А тому інформаційна агресія здебільшого залишається без належного реагування та уваги. Все це спонукає до створення єдиної системи інформаційної безпеки країни, здатної своєчасно відслідковувати зміни політичних, соціальних, економічних, науково-технічних та інших процесів як усередині держави, так і за її межами, котрі можуть нести нові інформаційні загрози. Має бути забезпечене швидке реагування на ці зміни та розширення технологічних і технічних можливостей відповідних відомств і служб з метою ефективної протидії загрозам інформаційному суверенітету України.

Виникла нагальна потреба щодо напрацювання узгоджених правил і процедур інтегрування в міжнародні інформаційно-телекомунікаційні системи. Зокрема, мова йде про забезпечення, після просування в інформаційному просторі країни нових інформаційних технологій, мінімізації ризиків несанкціонованого доступу до національних інформаційних ресурсів, активізації спроб їх пошкодження або викрадення, викривлення чи втручання у зміст значимої або конфіденційної інформації тощо.

Одним із факторів, які прямо впливають на рівень забезпечення інформаційної безпеки країни, є діяльність мас-медіа. Свобода слова дедалі частіше використовується як елемент інформаційної війни. А інформаційний суверенітет стає настільки ключовою категорією, що його втрата може призвести до втрати державою своєї незалежності та суверенітету, як такого.

У той же час, з огляду на те, що ЗМІ найчастіше є первинними джерелами інформації та виконують роль важливої соціальної інституції в реалізації державної інформаційної політики, слід більш широко викори-

стовувати їхні можливості для нейтралізації негативних впливів на свідомість людей, яка була завдана цілеспрямованими наступальними діями в інформаційному просторі з боку різного роду деструктивних сил.

Таким чином, державою постійно повинні здійснюватись послідовні кроки, спрямовані на подолання як самих негативних факторів, так і нейтралізацію шкідливих наслідків від їх впливу. В кінцевому підсумку це сприятиме захисту інформаційного простору України від спроб деструктивного втручання та зміцненню її інформаційного суверенітету.

З огляду на вищевикладене, можна дійти наступних **висновків**.

Перше. Глобальна інформатизація світу призвела до загострення боротьби між державами за домінування в інформаційному просторі та посилила протиборство їх інтересів у цьому середовищі. У той же час, в Україні відсутні ефективні способи своєчасного виявлення та локалізації згубних наслідків деструктивних інформаційних впливів і захисту її інформаційного суверенітету.

Друге. Продовжується активне втручання окремих іноземних держав у внутрішнє життя нашої держави. Для цього в Україні створена і фінансується із зовнішніх джерел розгалужена підконтрольна мережа з числа ІТ професіоналів та активістів опозиційних громадських рухів. При цьому будь-які спроби нормативного врегулювання їхньої діяльності з метою послаблення втручання у внутрішні справи держави та деструктивних впливів на суспільство і маніпулювання його свідомістю негайно зустрічають організовану протидію та супроводжуються громадським супротивом, який медійно і фінансово підтримується міжнародними неурядовими організаціями (МНО).

Третє. Інформаційне поле України формується під повсякденним впливом багатьох закордонних чинників, які роблять його надзвичайно уразливим від зовнішніх втручань.

Четверте. Значна кількість питань національної інформаційної сфери продовжує залишатись неврегульованою на законодавчому рівні. Прогалини в нормативно-правовому регулюванні процесів інформатизації стали однією з вагомих причин відсутності консолідації між суб'єктами реалізації інформаційної політики держави та забезпечення її інформаційної безпеки. Особливо це проявляється в питаннях визначення пріоритетних стратегічних напрямів забезпечення інформаційного суверенітету держави. Також відмічається низька керованість національним інформаційним простором.

П'яте. Актуальною продовжує залишатись проблема недотримання встановлених норм поведінки в мережевому просторі практично усіма суб'єктами інформаційних відносин, включаючи державний сектор. Достатньо низьким є рівень інформаційної культури населення.

Шосте. В Україні відсутні системи моніторингу, здатні послідовно відслідковувати практику використання соціальних мереж та ЗМІ для деструктивного впливу на суспільство. До цього часу не створено дієвої системи швидкого реагування на інформаційні загрози, що призводить до постійного відставання влади в діалозі з суспільством.

Зазначені проблеми потребують вжиття кардинальних заходів організаційного і правового характеру для мінімізації впливу дії факторів, що сприяють формуванню реальних і потенційних загроз в інформаційному просторі країни.

Список використаних джерел

1. Поляруш А. А. Информационная война против Украины: причины и социально-политические технологии / Поляруш А. А., Юрченко А. М. – К. : Изд-во “Кий”, 2011. – 200 с.
2. Запутались в терминах. Как Украину защищают от киберугроз / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://biz.liga.net/all/it/stati/2512110-zaputalis-v-terminakh-kak-ukrainu-zashchishchayut-ot-kiberugroz.htm>.
3. Международная стратегия по действиям в киберпространстве / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://кибервоин.рф/strategiya/mezhdunarodnaya-strategiya-ssha-v-kiberprostranstve.html>.
4. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80/page>.
5. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України : аналітична доповідь. – К. : НІСД, 2011. – 30 с.
6. Беляков К. І. Інформація в праві: теорія і практика / К. І. Беляков. – Київ : КВІЦ, 2006. – 118 с. ; 1 іл.
7. Поляруш А. А. Украина: эволюция “революций” / А. А. Поляруш, А. М. Юрченко. – К. : Саммит-книга, 2013. – 219 с.

Статья посвящена проблеме противодействия вызовам национальной безопасности Украины в информационной сфере и анализу факторов, создающих угрозу её суверенитету.

The article is devoted to the problem of counteraction the challenges of national security of Ukraine in the information sphere and analysis of the factors, creating a threat its sovereignty.

Стаття надійшла до редакції журналу 10 вересня 2013 року.